
Is Christelike wetenskap moontlik? 'n Dogmatologies-filosofiese perspektief

L O K Lategan

Universiteit van die Oranje-Vrystaat

Abstract

Is Christian science feasible? A dogmatic-philosophical perspective
According to positivism, presuppositions cannot exist in science; therefore, a religious system like Christian science is questionable. But, in agreement with several perspectives – such as contemporary philosophy of science, the religious heart of man, the fundamentals of Dooyeweerd, the structure of knowledge, scientific communication and scientific criticism – the author argues that positivism is defunct, and that facts can never be objective. Therefore, presuppositions do exist in science. A religious system such as Christian science should not be treated with suspicion. The paper concludes with three possible presuppositions in Christian science.

1. DIE AKTUALITEIT VAN DIE TEMA

Tans word daar heelwat besin oor die moontlikheid, haalbaarheid en toekoms van Christelike wetenskap. Daar is sowel stemme daarvoor as daarteen.

In hierdie bydrae beredeneer die outeur redes waarom Christelike wetenskap haalbaar is. *Sy betoog is dat die afwys hiervan sy oorsprong vind in onder meer die debat oor die bestaan van vooronderstellings in die wetenskap.* Die voorbehoud teen die bestaan hiervan, is te wyte aan die invloed van die *positivisme* wat voorveronderstellings *as die resultaat van bevooroordeling beskou.* Volgens die positivisme is die wetenskap *neutraal, waardevry en objektief.* Christelike wetenskap het dus geen bestaansreg nie omdat dit nie aan een van hierdie 'vereistes' voldoen nie.

Ses verskillende perspektiewe word gebruik om op die teendeel van die positivistiese feitegeloof te wys. Hierdie perspektiewe is die resultaat van die *moderne wetenskapsteorie, die standpunt dat die religieuse hart van die mens sy denke beïnvloed, die sogenaamde grondmotiewe van Dooyeweerd, die onderskeid tussen religieuse, voorwetenskaplike en teoretiese kennis, voorwaardes vir wetenskaplike kommunikasie en verskillende vorme van kritiek.*

Die verweer van bovermelde perspektiewe, is dat elke wetenskaplike *noodwendig* vanuit bepaalde vooronderstellings redeneer. Dit is dan die rede waarom geen wetenskap ooit waardevry, neutraal of selfs objektief kan wees nie. Deurgaans blyk dit ook dat die positivisme self vanuit bepaalde vooronderstellings funksioneer! Ten slotte wys die outeur kortliks op drie vooronderstellings wat Christelike wetenskap kan konstitueer.

2. 'n NOODSAAKLIKE ONDERSKEIDING

Dit is nodig om eers duidelik te maak wat ek onder die begrip vooronderstellings verstaan: Voorveronderstellings wat in hierdie bydrae gebruik word, impliseer religieuse en sosiaal-kulturele vooroordele wat die mens se wetenskaplike perspektiewe beïnvloed.

Bogenoemde moet deeglik onderskei word van vooroordele wat alleen negatief op eerlike ondersoek inwerk. Hierdie vooroordele is nie struktuurvoorwaardes wat wetenskaplike denke as sodanig moontlik maak nie. Voorbeelde hiervan is onder meer ras, taal, sentimente, nasionalisme, ensovoorts.

Die positivistiese standpunt lui dat 'n wetenskaplike bevooroordeel is wanneer hy vanuit bepaalde vooronderstellings argumenteer. Binne die raamwerk wat in hierdie studie gevolg word, is dit ook die geval met iemand wat die bestaan van vooronderstellings ontken.

3. DIE 'STRYDKREET' VAN DIE POSITIVISME

Die 'strydkreet' van die positivisme¹ sê waarom dit gaan:

Facts do count more than values.

Hierdie uitwas van die sogenaamde outonoomstelling van die menslike rede het op die wetenskap 'n beduidende invloed. Dit propageer die ideaal van sogenaamde objektiewe kennis – met ander woorde kennis wat van alle wetenskaplike vooroordele bevry is. Wetenskap is net moontlik indien wetenskaplike uitsprake teruggevoer kan word na sogenaamde *empiriese verskynsels*. Hierdeur vind 'n verheerliking van die eksperimentele metode plaas op die basis van sintuiglike waarneming (Strauss 1989:3). Die positivisme – waarna Van Niekerk (1986:36) verwys as 'n bourgeois denkhouding – wil 'n konsekwente skeiding tussen *feit* en *waarde* handhaaf. 'n Waardeneutraliteit van die teorie word as positiewe ideaal beoefen.

Volgens die positivisme in byvoorbeeld die *mediese etiek* behoort mediese ingrepe, versorging en besluitneming deur bewysbare feite bepaal te word en nie deur enige vorm van waarde-oordeel nie. Hoewel die positivisme seker nie die bestaan van waardes soos die eerbied vir lewe of die sin van lyding sal ontken nie, laat dit geen ruimte hiervoor in die beoefening van die etiek nie. Om enkele voorbeelde

hier te noem: Reproductiewe sorg is eties billik indien dit tegnies uitvoerbaar is. Die vraag na byvoorbeeld huwelikstrou – wat 'n waarde-oordeel is – behoort nie in die weg van kunsmatige inseminasie te staan wanneer van donorsaad (KID) gebruik gemaak word nie. Dieselfde maatstaf geld byvoorbeeld die aanwending van mediese-tegniese apparatuur. Hier geld die standpunt: 'Alles wat kan, mag'. Tegniese moontlikhede weeg swaarder as die etiese normatiewiteit hiervan. In geval van 'n ongewenste swangerskap, is dit nie 'n etiese oordeel wat die laaste woord spreek nie maar die moontlike uitvoerbaarheid van die aborsie.

Positivism excludes the notion of any pre-suppositional paradigms necessarily having a controlling effect on science. This is true also of the most popular philosophical stance in bioethics viz utilitarianism. The rightness of an action is judged only by the contribution it makes to human happiness.

(Smit 1988:1)

Om die teendeel van die positivistiese 'leerstellings' te bewys, gee ek aan die volgende perspektiewe aandag:

4. DIE BESTAAN VAN VOORONDERSTELLINGS IN DIE WETENSKAP

4.1 Vooronderstellings binne die geledere van die wetenskapsteorie

Verskillende prominente Westerse denkers het dit beklemtoon dat voorveronderstellings in die wetenskap bestaan.

Kant is in die Westerse denke die eerste wysgeer wat die vraag na die fundamentele voorwaardes wat alle denke pas moontlik maak, op die voorgrond gestel het. In die voorwoord tot die tweede uitgawe sy beroemde *Kritik der reinen Vernunft* verklaar Kant (1787:10) uitdruklik dat hy die wetenskap moes beperk om vir die geloof plek te maak. Metodologies gesien, is Kant se visie op die funksie van die regulatiewe rede-ideë ten volle bepaal deur die gronddualisme tussen die mag van die *natuurwetenskap* (natuur) en die eise van die *persoonlikheidsideaal* (vryheid) ten grondslag van sy denke (Strauss 1973:151).

In resente tye is dit veral die opmerkings van Kuhn en Popper oor voorveronderstellings wat belangrik is.

Kuhn gebruik die terme *paradigmas* en *dissiplinêre matriks*² as aanduiding van sy voorveronderstellings. Met paradigma het Kuhn aanvanklik 'n spesifieke denkraamwerk bedoel wat 'n bepaalde wetenskaplike tradisie dra. 'Normale' wetenskapsbeoefening verkeer in 'n krisis wanneer enkele ondersoekers op 'n nuwe manier na die feite kyk. In hierdie proses neem 'n nuwe paradigma vorm aan. Hierdie 'nuwe manier' van kyk na die feite moet nou aan vakgenote oorgedra word wat amper op

'n 'geloofsprong' neerkom. Die sistematiese fundering word eers later toegevoeg. Elke wetenskaplike wat hierdie nuwe paradigma oorneem, ondergaan as't ware 'n 'bekering'. 'Wetenskaplike revolusies' het ook te doen met die paradigmaterskuiwings wat plaasvind. Sodra die nuwe paradigma stabiliseer, gaan die wetenskap weer sy normale gang en kan weer van normale wetenskap gepraat word.

Ten spyte van die eeue-oue geloof in die rasionaliteit van die proses van wetenskaplike teorievorming, was dit eers iemand soos Popper wat tot die kritiese insig gekom het dat dit hier gaan om 'n gegewene wat die teoretiese denke te bowe gaan en onderlê, naamlik 'n geloof in die rasionaliteit van die rede. In 'The open society and its enemies' praat hy van 'an irrational faith in reason' (Popper 1966:231). Popper se verdediging van kritiese rasionalisme³, naamlik dat die rasionaliteit van die rede nie self rasioneel is nie, impliseer twee afleidings:

- wetenskap kan nie sonder vooronderstellings beoefen word nie; en
- die wieslag van die wetenskap is skeppingswyd. Dit kan nie beperk word tot die aanspraak van die moderne natuurwetenskaplike ideaal dat wetenskap afgeperk moet word tot binne die grense van die metodes van die wiskunde, fisika en logika nie.

In lyn met Kuhn en Popper se identifisering van vooronderstellings in die wetenskap, kan die name van Chomsky (cartesiaanse denkstrukture), Descartes (ideae innate), Foucault ('anonieme magstrukture'), Gouldner ('domain assumptions' en 'world hypotheses'), Habermas, Ricoeur & Thompson (ideologie), Wolterstorff ('data background beliefs' en 'control beliefs') en andere genoem word. Elkeen beoefen sy wetenskap vanuit ('n) bepaalde vooronderstelling(s). Om met 'n opmerking van Thompson oor 'non-imposition' en 'self-reflection' in die konteks van wetenskaplike debatvoering te volstaan.

To justify is to provide reasons, grounds, evidence, elucidation, to impose is to assert or to re-assert, to force others to accept, to silence questioning or dissent. To justify is to treat the other as an individual capable of being convinced; to impose is to treat the other as an individual who must be subjected....[O]ur interpretation are in principle accessible to, and justifiable for, the subjects whose discourse we are seeking to interpret. Such interpretations thus provide a potential basis for the self-criticism of the subjects who make up the social world, as well as a relevant resource for a critique of the relations of domination which meaning serves to sustain.

(Thompson 1987:532, 534)

4.2 Die invloed van die religieuse hart op die denke van die mens

Spreuke 4:23 verwys na die religieuse hart van die mens. Die kerugma is dat wat in die religieuse hart van die mens aangaan, sy denke beïnvloed. Alle menslike handeling en denke word deur sy religieuse hart gemotiveer. In die Gereformeerde teologie het onder meer Kuyper, Troost, Ridderbos, Von Meyenfeldt en ander uitvoerig aandag gegee aan die begrip religieuse hart. Almal is dit eens dat dit die 'oorsprong' van die mens se doen en late is.

By Kuyper tref 'n mens in navolging van Calvyn die begrippe *sensus divinitatis* en *semen religionis* aan. Hiermee word enersyds die beeldskap van die mens benadruk en andersyds besondere klem geplaas op die hart van die mens as die brandpunt van sy bestaan. Kuyper (1959:37) se verduideliking en gebruik van hierdie terme is verhelderend:

Maar gelijk heel de schepping kulmineert in de mens, kan ook de verheerlijking haar voleinding eerst vinden in de mens, die naar Gods beeld geschapen is, niet omdat de mens die zoekt, maar omdat God zelf de enig wezenlijke religieuse expressie door het semen religionis (zaad der religie), alleen in het hart des menschen inschiep. God zelf maakt de mens religieus door de *sensus divinitatis* (gewaarwording van het Eeuwige), die Hij spelen laat op de snaren van zijn hart.

(Kuyper 1959:37)

In sy studie bevind Von Meyenfeldt dat die hart binne Ou Testamentiese konteks 'n verteenwoordigende funksie het. Oor sy bevinding merk hy op:

Er is immers bijna geen zône van het menselijke leven, waar LEB (hart – LL) niet een rol speelt. Wij zijn er echter van overtuigd, dat de wijze waarop men tot nog toe het karakteristieke zocht, neerkomt op een verschraling van de zinrykdom van LEB. De veelheid van rubrieken waarin wij LEB zagen optreden, wordt op de gangbare wijze immers maar al te veel herleid tot één voorkeursrubriek. Het is onze bedoeling om de veelheid der rubrieken onaangetast te laten en een kenmerk te zoeken, dat binne al deze rubrieken op te merken valt. Wij geloven dit kenmerk gevonden te hebben in wat wij zouden willen noemen het representatieve gebruik van LEB. Wij bedoelen daarmee, dat LEB het schepsel waarvan het LEB is, vertegenwoordigt.

(Von Meyenfeldt 1950:151-152)

Die religieuse hart is dus verteenwoordigend van die totale mens. Hierdie gedagte word ook in die Nuwe Testament teruggevind. Ridderbos ondersoek die betekenis van hart in die corpus Paulinum. Oor die omvattende betekenis van die hart hierin skryf hy:

Hart is...het begrip, dat bij uitstek het menselijke aanduidt, in zijn denken, affecten, strevingen, beslissingen, zowel in zij verhouding tot God als tot de hem omringende wereld. Theologisch gesproken duidt hart daarom ook de mens aan in zijn religieus-zedelijke hoedanigheid. (Ridderbos 1966:126)

Dit is veral Troost wat 'n sistematiese perspektief rondom hierdie saak ontwikkel. Troost neem die mensleer van Dooyeweerd oor. Sy antropologie moet beskou word as 'n aanvulling van die gedagtes wat by Dooyeweerd rondom die *aktstruktuur* ontwikkel het. Die aktstruktuur is dié struktuur in die menslike liggaam wat al vier strukture saambind tot 'n eenheid. (Naas die aktstruktuur onderskei Dooyeweerd die *psigiese*, *biotiese* en *fisies-chemiese* struktuur.) Troost doen intensiewe navorsing op die gebied van *motivering* by die mens met sy sogenaamde *etosleer*. *Etos hier het te doen met dié motief wat die vergestaltung van menswees dryf*. Dit is die innerlike gesindheid, konstante motivering en handeling (Troost 1958:378). Hierdie innerlike handeling – ook aktes genoem – lê aan die uiterlike handeling of daad ten grondslag. Die motivering van die hart hier is baie belangrik. Troost behandel sy etosleer onder verskillende hoofde: *Etos as grenslaag, grondmotief, wet- en subjeksy en tyd*. Hieruit kan ek die volgende momente benut:

- Etos is 'n lewensinstelling, lewensgerigtheid, mentaliteit of lewenshouding en vertoon 'n sterk gemeenskapskarakter.
- Etos is die eerste uitdrukkingsveld van die religieuse hart. *Etos* as die *direkte religieusiteit van die hart* en die *religieus bepaalde hart* moet onderskei word. Eersgenoemde is kenbaar deur die empiriese en laasgenoemde is nie vir teoretiese bestudering toeganklik nie.
- Die geloofsmotief van die Ryk van die Lig en van die Duisternis kom met 'n eerste appél op die etos. Hierdie geloofsmotief konkretiseer (via die disposisies in die aktstruktuur) in konkrete aktes of handeling van die verskillende grondmotiewe. (Sien paragraaf 4.3 vir 'n verdere verduideliking hiervan.)
- Omdat etos te doen het met die religieuse posisiekeuse van die hart, is alle handeling religieus bepaald.
- Die etos soek die koninkryk van God deur die wet te gehoorsaam. Dit dring deur na alle fasette van die lewe (Troost 1958:372-384).

Dus: Die etos as lewensinstelling, lewensgerigtheid, mentaliteit of lewenshouding word bepaal deur die religieuse hart. Die religieuse hart is onkenbaar maar die etos is empiries toeganklik.

Die etos handel oor die tydelike religieuse uitdrukking van die konkrete lewe in antwoord op die wet van God. Na die wetsy is dit geleë in die eis om die koninkryk van God in alles te soek. Na die subjeksy gaan dit oor die diepste strekking wat daar in die individuele mens se lewe aangedui kan word.

Hoewel Smit (1992:185) hiermee instem, meen hy dat die allesoorheersende klem eerder op *normatiewiteit* as aktes moet val. Derhalwe gee hy voorkeur aan die term *normatiewe struktuur* eerder as aktstruktuur.

Samevattend gesien: Hierdie perspektief van die hart as die konsentrasiepunt van die mens se bestaan, bied die perspektief waarvolgens dit moontlik is om die innerlike reformatie van die wetenskap te bewerkstellig (Strauss 1970:6). Christus eis die wedergebore hart van die mens op. Prinsipiël gesien, kan daar dus net twee dryfkrante wees wat op die hart van die mens beslag lê, naamlik òf die werking van die Heilige Gees òf afval van die ware God (Kock 1973:39-40). Derhalwe is daar geen ruimte binne die lewe van die mens waar die radikale antitese naamlik vir of teen Christus nie volkome geld nie.

4.3 Die religieuse grondmotiewe van Dooyeweerd

Die vraag ontstaan nou wat presies onder hierdie *dryfkrag* – wat beslag lê op die religieuse hart van die mens – verstaan moet word. Hiervoor vind ek aansluiting by wat bekend staan as *religieuse grondmotiewe*. 'n Religieuse grondmotief veronderstel naamlik dat 'n bepaalde religieuse oortuiging allesomvattend beslag lê op die hart as die oorsprong van die mens. Sò insluitend is hierdie oortuiging dat almal wat dit deel se terminologie, begrippe, gedagtelyne, ensovoorts hierdeur beïnvloed word (Strauss 1971:178).

Vir 'n kortbegrip van religieuse grondmotiewe word gefokus op Dooyeweerd se analise van die ontwikkelingsgang van die Westerse denkgemeenskap. Hy identifiseer vier grondmotiewe, te wete:

- * die Griekse grondmotief van vorm en materie;
- * die Middeleeuse grondmotief van natuur en genade;
- * die Humanistiese grondmotief van natuur en vryheid; en
- * die Bybelse grondmotief van skepping, sondeval en verlossing.

Sonder om in detail die inhoud van hierdie grondmotiewe te analiseer, kan met die volgende oorsig hieroor volstaan word.

Die Grieke ken geen skepper nie, alleen 'n goddelike vormgewer wat op die reeds bestaande chaotiese materie moet inwerk. Hierdie grondmotief word deur twee pole uiteengeskeur. Enersyds is dit die motief van *vorm, maat en harmonie*. Die Olimpiese gode het die aarde verlaat en is gepersonifieer in onsterflike vormgode. Die Olimpus-godsdiens was aanvanklik 'n kultuurreligie gewees. Onveran-

derlikheid is 'n kenmerk van die vorm-motief en kan as sodanig alleen deur die rede geskou word. Hierteenoor staan die materie-motief. Kenmerkend hiervan is die *ewig-vloeiende, besielde lewenstroom*. Dit werk as 'n duistere noodlotsmag en kan gevolglik nie in 'n vaste persoonlike gestaltegewing vasgevang word nie. Die materie-motief is dan die oorsprong en bestemming van alles wat in 'n ordelike, individuele gestalte bestaan (Dooyeweerd 1960:38-40). Die fokus van hierdie grondmotief is dus die konflik tussen dit wat ordelik en harmonieus is en dit wat vormloos en chaoties is⁴.

Die Middeleeuse poging om 'n sintese te bewerk tussen die Griekse grondmotief en die Bybel het uitgeloop op die Middeleeuse grondmotief van *natuur en genade*. Dit dui terselfdertyd die geboorte van die Skolastiek aan. Die Grieke leer dat 'n rede-god (vorm-motief) aan die mens sy verstand gegee het. Rome weer leer dat die kennis aangaande die transendente bo-natuurlike (genade-terrein) as gevolg van die sondeval verbeur is, maar nie dié van die nie-godsdienstige natuurlike lewe van die mens nie. Die menslike rede voer nou hieroor heerskappy. Hierdeur word die Bybelse boodskap uiteengeskeur. Die sondeval word in terme van die vormmotief verklaar terwyl sondeval en verlossing beperk is tot die genadeterrein van die kerk en die godsdiens. Selfs die verhouding tussen natuur en genade word gesien as een van laere materie tot hoëre vorm (Dooyeweerd 1943:87; 1960:45-47).

Die humanistiese grondmotief van *natuur en vryheid* leun sowel teen die Bybelse as Griekse en Middeleeuse grondmotiewe aan. Dié motief is gebore uit die stryd teen die kerklike dogmatisme waar pouslike outoriteit die mens van alle vryhede beroof het. Die nuwe Renaissance-mens wou sy eie wette postuleer. Hiermee moes die mens selfwetgewer word. Voortaan is alles – ook die mens – verklaar in terme van eksakte wette van oorsaak en gevolg. Gevolglik het 'n spanning ontstaan. Die outonome mens moes die natuur beheers terwyl die eksakte wette van die natuur juis die mens beheers het? (Dooyeweerd 1960:45-7).

Die Bybelse grondmotief begrond die evangeliese boodskap van skepping, sondeval en verlossing. Van belang is die aanwesigheid van 'n religieuse dialektiek in die Griekse, Middeleeuse en Humanistiese grondmotiewe wat ontbreek in die Bybelse grondmotief omdat dit nie vasgevang word deur innerlike teenstrydighede nie (Dooyeweerd 1949:52-53). Alleen van laasgenoemde grondmotief kan gesê word dat dit die mens bring tot gehoorsaamheid aan die skeppingsbeginsels wat in 'n konstante strukturele wetsorde deur God geskape is (Strauss 1970:9).

Die Bybelse grondmotief is nie 'n menslike formulering van die kerklike konfesies nie. Trouens elke geloofsbelydenis word self deur 'n bepaalde religieuse grondmotief vooraf gegaan. 'n Religieuse grondmotief is ook nie deur die teologie 'ontdek' nie en nog minder word dit hierdeur in stand gehou. Die omgekeerde is eerder waar: 'n Religieuse grondmotief is bepalend vir die teologie.

'n Reformatoriese grondmotief is ten diepste die effek van die Woord van God op die hart van die mens. Geen teoretiese denke of selfbesinning kan die hart se religieuse posisiekeuse vervang nie. Tog moet elke wetenskaplike daarop bedag wees dat hierdie motief geen ruimte laat om biblisisties uit Skrifgedeeltes af te lei wat die struktuur van dinge is nie (Strauss 1973:86). Dit kan alleen vanuit die perspektief van die Skrif waardeer word (Strauss 1973:87).

Die identifisering van 'n grondmotief kan dus as verdere teenargument teen die standpunt van die positivisme dien.

In die Gereformeerde teologie is die grondmotiewe van Dooyeweerd met groot agterdog bejeën. Die vernaamste beswaar was dat Dooyeweerd baie van die *algemene* openbaring en min van die *besondere* openbaring gemaak het. Wat egter nie ingesien is nie is dat Dooyeweerd se grondmotiewe nie eers aanvaarbaar en bruikbaar vir die teologie word as dit uit die Bybel gemotiveer kan word nie. Dooyeweerd weerstaan met sy grondmotiewe die verabsoluttering van die menslike rede – 'n eg Christelike perspektief. Verder kan niemand die inhoud van die Bybelse grondmotief ontken nie. Om die waarheid te sê – die Bybelse grondmotief is niks anders as 'n *koninkryksmotief* nie. Heyns (1989:408) verwys (in 'n voetnoot) na die grondmotief van Dooyeweerd as die koninkryk van God en gee vervolgens hieraan 'n *basileosentriese* interpretasie sonder om dit verder in detail te beredeneer. Vervolgens wil ek die term *koninkryksmotief* voorstel as alternatiewe interpretasie vir wat Dooyeweerd die Bybelse grondmotief noem.

Om dit nader toe te lig: Onder die begrip koninkryk word verstaan eensyds die heerskappy van God oor die hele skepping en andersyds die gehoorsame aanvaarding hiervan. Die koninkryk is die manifestasie van die koms van God se heerskappy in die persoon van Jesus en die eskatologiese ruimte waarbinne die heerskappy van God verstaan word. Die *protonitiese* en *eskatologiese* karakter van die koninkryk omvat sowel die skepping, sondeval, verlossing as voleinding. Hier dink 'n mens aan die Pauliniese terminologie van reeds/nog nie; gekome/moet kom; ensovoorts. Hoewel die koninkryk vanuit sy Ou Testamentiese wortels verstaan moet word, is hierdie begrip volop in die Nuwe Testament aanwesig (Botha 1989:30-35). In die koninkryksmotief is daar geen teenstrydige inhoude opgesluit nie.

4.4 Die benadering van kennis

Kennis kan in 3 rubrieke verdeel word, te wete:

- religieuse kennis,
- voorwetenskaplike kennis; en
- teoretiese kennis.

Religieuse kennis is bepalend ten opsigte van voorwetenskaplike en teoretiese kennis. Dit behoort nie met teologiese kennis verwar te word nie. Laasgenoemde kan as die wetenskaplike resultaat van 'n bepaalde wetenskaplike ondersoek of metode⁵ verstaan word. Religieuse kennis gaan enige ander vorm van kennis vooraf. Derhalwe kan hierna as 'n voor- of bo-teoretiese aangeleentheid verwys word. Teoretiese of wetenskaplike kennis word gekenmerk deur die analiserende aard daarvan. Analisering dui op die *identifisering* (of uitlig uit op die basis van ooreenkoms) en *onderskeiding* (of afsien van op die basis van verskil) (Strauss 1973:120-121; 1980:3-4). In aansluiting by Van Niekerk (1980:150,152) moet gestel word dat wetenskap en geloof van mekaar onderskei moet word, anders ontaard *wetenskap* in *bygeloof* en *geloof* word 'n *ideologie*.

Voorwetenskaplike kennis is konkreet van aard. Teoretiese kennis breek nie naïewe ervaring af nie maar gee teoretiese verdieping of ontsluiting daaraan (Strauss 1973:118).

Uit hierdie benadering is dit duidelik dat enige vorm van kennis vooraf gegaan word deur religieuse kennis. Hieruit volg 'n belangrike afleiding: Daar is sprake van verskillende kategorieë van vooroordele in die wetenskap. Religieuse kennis kan tog nie binne dieselfde kategorie van vooroordele as byvoorbeeld sosiale of kulturele vooroordele geplaas word nie. In die wetenskap sal dus ten minste twee kategorieë van vooroordele geïdentifiseer moet word. 'n Derde kategorie sal eweneens vir sake soos persoonlike voorkeure, ensovoorts gereserveer kan word. In dié studie val die klem eerder op wetenskaplike vooroordele en derhalwe verkies ek om slegs met religieuse en sosiaal-kulturele vooroordele te werk. Hierna verwys ek as onderskeidelik *alfa* en *beta* kategorieë. Paragraaf 4.1-4.4 is 'n bewys van alfa en paragraaf 4.5-4.6 van beta vooroordele. Die manier waarop in hierdie artikel gereedeneer word, die argumente vir en teen vooronderstellings, die aanleun teen sekere denkers, dié styl van die artikel, ensovoorts is alles bewyse van persoonlike vooronderstellings wat as gamma vooronderstellings gelys kan word.

4.5 Voorwaardes vir wetenskaplike kommunikasie

'n Ivoortoring-mentaliteit moet ten alle koste in die wetenskap vermy word. Wetenskaplike kommunikasie is gemik op die uitruil van wetenskaplike begrippe ten spyte van verskillende uiteenlopende perspektiewe en oor paradigmatiese en -verskille heen. Die bestaan van sulke voorwaardes en die blote voorstel van onderstaande voorwaardes, is weer eens 'n bewys dat geen wetenskaplike dissipline sonder vooroordele bedryf kan word nie.

In hierdie verband kan die volgende riglyne hulp verleen enersyds om hierdie kommunikasie te verseker en andersyds om die bestaan van vooronderstellings te illustreer:

- *Bepaal die gegewe standpunt-verskeidenheid in die moderne wetenskap.* In die teologie is daar tog verskillende 'denkskole' en konfessies wat teologisering beïnvloed. Neem as voorbeeld die verskillende antwoorde op die vraag 'Wat is 'n kerk?'.
- *Verreken werklikheidsgegewens op die vlak van samehangsprobleme in die lig van die vraag na die sin waarin dieselfde terme deur verskillende dissiplines gebruik word.* Die begrip geregtigheid word allermins net deur die teologie gebruik. Die filosofie, die regs wetenskap, die historiese wetenskappe, sosiale wetenskappe, ensvoorts gee elkeen aan hierdie begrip 'n ander betekenis omdat elkeen vanuit sy wetenskaplike domein verskillend na 'n begrip kyk.
- *Ontleed die stand van sake in die werklikheid soos onder meer oopgedek deur die vakwetenskappe.* Hier kan vasgestel word wat die verskillende vakwetenskappe se ooreenkoms en verskil is met betrekking tot die die begrip geregtigheid.
- *Lê innerlike teësprake en teenstrydighede bloot deur middel van immanente kritiek.* Hoewel vakwetenskappe verskil, is dit hoogs onwaarskynlik dat die antwoord op die vraag na geregtigheid soos dag en nag sal verskil.
- *Ontwikkel 'n voorlopige sistematiese vakfilosofiese ontwerp.* Elke begrip het 'n filosofiese onderbou. Hoe beïnvloed dit die vakwetenskaplike gebruik daarvan?
- *Verreken die fundamentele bo-teoretiese oortuiging dat alle werklikheidsgebeure afspeel binne die omvattende kader van die God-gestelde skeppingsorde* (Strauss 1988:xiii).

4.6 Verskillende vorme van kritiek

Kritiek op wetenskaplike standpunte is onvermydelik in wetenskaplike kommunikasie. Wie/wat bepaal die verskillende vorme van kritiek? Die ooreenkoms dat daar norme is waarvolgens kritiek uitgeoefen kan word, is nog 'n bewys dat die positivisme nie haalbaar is nie. Die volgende vorme van kritiek is 'n bewys daarvan:

- *Feitlike kritiek* word gebruik om foutiewe inligting uit te wys. 'n Mens kan byvoorbeeld daarop wys dat Handeling 29 in plaas van 28 hoofstukke het.

- * *Transendente kritiek* wat neerkom op die teenoorstelling van 'n eie standpunt. Teoloog A redeneer dat daar riglyne in die Bybel is om die etiese probleem van genadedood aan te spreek terwyl teoloog B sodanige riglyne ontken.
- * *Transendentale kritiek* as die kritiek wat 'n mens op die onderskeie kategorieë vooronderstellings nhou. In hierdie artikel word die standpunt gedebatteer dat die grondmotiewe van Dooyeweerd 'n perspektief is ten gunste van die bestaan van vooronderstellings in die wetenskap. Wie hiermee verskil moet die bestaan en betekenis van Dooyeweerd se grondmotiewe weerlê.
- * *Immanente kritiek* wat wil vasstel of 'n teorie innerlik houdbaar is, met ander woorde kan bepaalde teësprake blootgelê word? Iemand hou vas aan die gesag van die Woord maar ontken die inspirasie van die Heilige Gees hierin.

'n Belangrike voorwaarde is dat enige vorm van kritiek solidêr moet wees. Hiermee word bedoel dat watter stande van sake ookal na vore gebring word, dit positief waardeer moet word en dat elke wetenskaplike – al is dit vanuit 'n alternatiewe teoretiese perspektief – daarvan bevredigend rekenskap sal moet gee.

Hiermee word 'n onvermydelike imperatief aan die adres van elke teoloog – en ook elke ander wetenskaplike – gerig:

Die wetenskaplike moet die meta-teoretiese aannames [of commitments, (pre)suppositions, beliefs] wat in sy navorsing geld, duidelik ekspliseer.

(Mouton & Marais 1985:196).

5. STANDPUNT: DIE HAALBAARHEID VAN CHRISTELIKE WETENSKAP

Omdat 'n bepaalde grondmotief beslag lê op die religieuse hart van die mens kan hy nie anders as om hierdeur beïnvloed te word nie. Hierby moet ook nog sosiaal-kulturele vooroordele soos filosofiese beskouings, wetenskaplike sisteme en strukture, tradisies en waardes, God- en mensbeskouing, ensovoorts begroot word. Wie dus steeds pleit vir 'n hardnekkige volhou van positivistiese sentimente binne die konteks van die wetenskap is uit pas uit met moderne tendense binne die wetenskapsteorie. Wie argumenteer dat wetenskap sonder enige vooroordele beoefen moet word, doen dit vanuit die vooroordeel dat daar geëen vooroordele mag wees nie! Die vraag is derhalwe nie of 'n wetenskap bepaalde onvermydelike vooroordele besit nie, maar watter soort veronderstellings nodig is vir enige wetenskapsbeoefening in die sin dat dit wetenskapsbeoefening as sodanig eers moontlik maak (Strauss 1988:37).

Teen die agtergrond van die bestaan van vooronderstellings in die wetenskap, kan die a priori bestaan van 'n Christelike wetenskap onderskryf word. Sonder om al die voorwaardes te beredeneer wat Christelike wetenskap assodanig moontlik maak – omdat dit buite die beoogde grense van hierdie studie val – gee ek vervolgens kortliks aandag aan drie vooronderstellings in die Christelike wetenskap. Die oogmerk hiermee is om die funksionering van vooronderstellings in die Christelike wetenskap te illustreer.

6. VOORONDERSTELLINGS IN DIE CHRISTELIKE WETENSAP

Die eerste vooronderstelling is ongetwyfeld die *wedergebore hart* van die mens. Alleen vanuit hierdie hartsgesindheid kan die wetenskaplike Christelike wetenskap beoefen.

Die tweede vooronderstelling is die betekenis van die koninkryk vir die Christelike wetenskap. Enersyds kan die koninkryksmotief as *religieuse grondmotief* funksioneer (paragraaf 4.3). Andersyds kan dit ook 'n perspektief wees van waaruit paradigmaties vertrek word. Die benutting hiervan as *dominasiebegrif* of *meta-konteks* is in pas met ontwikkelinge binne die domein van die wetenskapsteorie. Die voordeel van 'n dominasiebegrif is dat verskillende Bybelse grondbegrippe eers hierin hulle volle betekenis kry (Visagie 1978:36).

Met die koninkryk as *dominasiebegrif* word dus 'n insluitende begrif bedoel van waaruit verskillende Bybelse perspektiewe verklaar word. Voorbeelde hiervan is Bavinck (1954:271) se besondere verbinding van die koninkryk en die gelykenisse van Jesus; Heyns (1972; 1978:28) se koninkryks- of gehoorsaamheidsteologie; Pannenberg (1969:53) se opmerking dat die koninkryksbegrif 'n verstaansleutel vir die Christelike teologie is en Scott (1981) wat aantoon hoe die begrif koninkryk die kontrolerende of integreerende simbool van Jesus se taal is. Dan kan ook verwys word na die bekende werke van Bright (1980); Krauss (1985) en Ridderbos (1969) oor die koninkryk.

In onderskeiding van bogenoemde, kan die koninkryk as 'n *algemene* begrif gebruik word en ook in terme van *simbool-logika* verklaar word. Met *algemene begrif* word bedoel dat die begrif koninkryk in onderskeiding van byvoorbeeld die besnydenis, verbond, doop, kerk, verlossing, bekering ensovoorts bestaan. Wat *metafoor-logika* betref, word bepaalde metafore gebruik om die koninkryk te verduidelik. Opvallend is byvoorbeeld God as Vader, Koning/Regter⁶ en Herder. Die benutting hiervan kan sò verduidelik word: Die Vader staan tot die seun (mens) in 'n etiese (liefde en trou) relasie. Hier val die versorgende aard van die Vader-kind verhouding op. As Koning/Regter tot onderdaan word reg en billikheid gehandhaaf (juridies). Die Herder versorg die kudde deur onder meer daarvoor te sorg (die leer van die Voorsienigheid) (eties) maar ook deur daarvoor te heers (juridies).

'n Opmerking oor die term *gehoorsaamheid* is hier nodig. Die beswaar word dikwels teen die streng *wettiese* en *juridiese* interpretasie hiervan ingebring. Dit hang natuurlik saam met die wyse waarop hierdie term binne 'n bepaalde konteks gebruik word. Indien hierdie begrip eksklusief aan die simbool-logika van Koning/Regter – onderdaan verbind word, moet dit noodwendig tot 'n juridiese dominerende van die begrip *gehoorsaamheid* lei. Dit kom vir my besef op 'n verskraling van hierdie begrip neer. Gehoorsaamheid besit tog meer kante as net 'n juridiese kant. Geloof en die etiese byvoorbeeld funksioneer tog binne die domein van gehoorsaamheid sonder dat dit binne hierdie konteks juridiese gehoorsaamheid word. Natuurlik sal die geloofs- en etiese lewe binne die konteks van gehoorsaamheid juridiese raakvlakke vertoon, maar dit word nooit hierdeur oorgeneem of oorheers nie.

Die *derde* vooronderstelling is die besef dat die bestaan van Christelike wetenskap volledig afhanklik is van die bepaalde grondmotief wat beslag lê op die hart van die wetenskaplike. 'n Mens kan byvoorbeeld vra wanneer bedryf 'n dokter Christelike wetenskap? Dit is allermens die geval indien hy vir sy pasiënte uit die Bybel lees en/of bid. 'n Dokter se beroep is ook nie in diens van God as die spreekkamer oorlaai is met geestelike traktaatjies nie. Ook nie as hy sy pasiënte deur gebed probeer genees nie. 'n Voorskrif vergesel van 'n geestelike boodskappie voldoen ook nie aan die eise vir 'n Christelike wetenskap nie. Christelike wetenskap is ook nie 'n waarborg dat alle wanpraktyke gestaak sal word nie. As gevolg van die sondigheid van die mens se hart sal daar steeds diverse metodes en bevindings wees. *Geneeskunde is alléén Christelike wetenskap wanneer die medikus vanuit sy wedergebore hart in Christus die God-gestelde beginsels vir sy dissipline/beroep uitlewe. Hier is beginsels ter sprake soos dat die mens die beeld van God dra; eerbied vir die lewe wat God gegee het; die verantwoordelike gebruik van mediese apparatuur; die verbetering van lewenskwaliteit; ensovoorts. Kortom gaan dit daaroor dat die mediese wetenskap konkreet deur sy optrede moet bewys dat dit in die greep van die vrymakende verlossing van Christus is.* En wat is beter vir enige wetenskaplike om mee te begin as die erkenning dat daar 'n onherleibare samehang tussen religie en denke bestaan? Wie dit doen, ontkom aan die selfgenoegsaamstelling van die teoretiese rede.

7. SAMEVATTING

In hierdie artikel het dit duidelik geword dat vooronderstellings in die wetenskap onvermydelik is. Omdat daar vooronderstellings in die wetenskap is, is iets soos 'n Christelike wetenskap haalbaar. In 'n tyd waar besin word oor die aard en wese van Christelike wetenskap, is dit gebiedend noodsaaklik dat teoloë (veral dogmatici) indringend gesprek moet voer oor die vooronderstellings wat 'n Christelike wetenskap konstitueer.

ENDNOTE

1. In hierdie rubriek gaan ek nie verder in op die verskillende uitlopers van die positivisme – onder meer logiese positivisme/logiese empirisme (bv 'der Wiener Kreis') of neo-positivisme (Macht, Wittgenstein) nie.
2. Nadat Masterman (1970:11, 17, 22, 39-42) twee en twintig (!) verskillende konotasies van die begrip paradigma by Kuhn geïdentifiseer het, het hy meer gepresiseer hieroor begin praat en vervolgens die begrip paradigma met dissiplinêre matriks vervang (Kuhn 1974:482).
3. As alternatief van die (neo-)positivisme verdedig Popper self die kritiese rasionalisme (Strauss 1989:6; Visagie 1979:250). Popper sê by geleentheid dat hy geen positivis is nie (Popper 1980:299). In teenstelling hiermee identifiseer sowel Habermas (1970:239-241) as Van Niekerk (1986:51-52) positivistiese trekke by Popper. Ongeag die wetenskaplike *modi* wat Popper as *a priori* gebruik, of juis as gevolg daarvan, ontkom hy ook nie aan vooroordele in sy wetenskap nie!
4. Die terme *form* en *materie* is vir misverstand vatbaar omdat hierdie terminologie eers by Aristoteles aangetref word (Strauss 1973:3). Bos (1988:113/4; 121/2) meen dat die oorsprong eerder teruggevoer moet word na die Semitiese mitologie wat fokus op seisoene, veral die reëntyd. Aangesien ek geïnteresseer is in die *bestaan* en nie die *ontstaan* van hierdie grondmotief nie, gaan ek nie verder op die ontstaan daarvan in nie.
5. As gevolg van die verskillende benaderings en uiteenlopende menings rondom die vraag 'Wat is teologie?', weerhou ek my van 'n definisie.
6. Vanweë die geslote aard van die Ou-Testamentiese samelewing was die figuur van die koning sinoniem met die van regter.

Literatuurverwysings

- Bavinck, J H 1954. *Inleiding vir die Zendingwetenskap*. Kampen: Kok.
- Bos, A P 1988. The groundmotive of Greek culture and titanic perspectives on the meaning of reality. *Tydskrif vir Christelike Wetenskap* 24/3 & 4, 94-123.
- Botha, C J 1989. What is the kingdom of God? *Theologia Evangelica* xxii/3, 30-35.
- Bright, J 1980. *The kingdom of God*. Nashville: Abingdon.
- Dooyeweerd, H 1943. De idee der individualiteits-structuur en het Thomistich substantiebegrif: Een critisch onderzoek naar de grondslagen der thomistische zijnsleer (1). *Philosophia Reformata* 8/3 & 4, 65-99.
- 1949. *Reformatie en Scholastiek in de Wijsbegeerte*. Franeker: T Wever.

- Dooyeweerd, H 1955. *A new critique of theoretical thought, Vol I-III*. Amsterdam: The Presbyterian and Reformed Publishing Co.
- 1960. *In the twilight of Western thought*. Pennsylvania: The Presbyterian and Reformed Publishing Co.
- Habermas, J 1970. *Technik und Wissenschaft als Ideologie*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Heyns, J A 1972. *Lewende Christendom: 'n Teologie van gehoorsaamheid*. Kaapstad: Tafelberg.
- 1978. *Dogmatiek*. Pretoria. NGKB.
- 1989. *Teologiese Etiek, 2/2*. Pretoria: NGKB.
- Kant, I 1787. *Kritik der reinen Vernunft*. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer.
- Kock, P de B 1973. *Christelike Wysbegeerte: Standpunte en probleme, 1*. Bloemfontein: Sacum.
- Kraus, H J 1975. *Reich Gottes: Reich der Freiheit, Grundriss systematischer Theologie*. Neukirchen Verlag.
- Kuhn, T S 1970. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- 1974. Second thoughts on paradigms, in Suppe 1984:459-482.
- Kuyper, A 1959. *Het Calvinisme*. Kampen: Kok.
- Lakatos, I & Musgrave, A (eds) 1970. *Criticism and the growth of knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Masterman, M 1970. The nature of a paradigm, in Lakatos & Musgrave 1970:11-42.
- Mouton, J (red) 1986. *Sosiale wetenskap, maatskappy en mag*. Pretoria: RGN.
- Mouton, J & Marais, H C (reds) 1985. *Metodologie van die geesteswetenskappe: Basiese begrippe*. Pretoria: RGN.
- Pannenberg, W 1969. *Theology and the kingdom of God*. Philadelphia: Westminster Press.
- Popper, K 1966. *The open society and its enemies, II*. London: Routledge.
- 1980. *Unended quest: An intellectual autobiography*. Glasgow: Fontana.
- Ridderbos, H 1959. *Commentaar op het Nieuwe Testament: Romeinen*. Kampen: Kok.
- 1966. *Paulus: Ontwerp van zijn theologie*. Kampen: Kok.
- 1969. *The coming of the kingdom*. Philadelphia: The Presbyterian and Reformed Publishing Co.
- Scott, B B 1981. *Jesus, symbol-maker for the kingdom*. Philadelphia: Fortress Press.

- Smit, J H 1988. Ultimate commitments in ethical decisions. Ongepubliseerde referaat gelewer te Leeds tydens 'Philosophical Ethics and Reproductive Medicine Conference'.
- 1992. Dooyeweerd oor die hart, in Smit, Strauss & Strauss 1992:159-190.
- Smit, J H, Strauss, S A & Strauss, P J (reds) 1992. *Reformasie in ootmoed*. Bloemfontein: VCHO.
- Strauss, D F M 1970. *Wysbegeerte en vakwetenskap*. Bloemfontein: SACUM.
- 1971. Herbesinning oor die sin-karakter van die werklikheid by H Dooyeweerd (vervolg). *Philosophia Reformata* 36, 155-183.
- 1973. *Begrip en idee*. Assen: Van Gorcum.
- 1980. *Inleiding tot die kosmologie*. Bloemfontein: Sacum
- 1988. *Die grondbegrippe van die sosiologie as wetenskap*. Pretoria: RGN.
- 1989. *Die wysgerige grondslae van die moderne natuurwetenskappe*. Bloemfontein: VCHO.
- Suppe, F (ed) 1984. *The structure of scientific theories*. Urbana: University of Illinois Press.
- Thompson, J B 1987. Language and ideology: A framework for analysis. *The Sociological Review* 35/3, 516-536.
- Troost, A 1958. *Casuïstiek en situasie-etiek*. Utrecht: Libertas.
- Van Niekerk, A A 1980. Die grense van die kritiese rede. Ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit van Stellenbosch.
- Van Niekerk, P J 1986. Probleemstelling: Kritiek op die positivisme deur die Frankfurter Schule, in Mouton 1986:35-57.
- Visagie, P J 1978. Die vraag na die grondstruktuur. *Tydskrif vir Christelike Wetenskap* 14/1 & 2, 4-37.
- 1979. Enkele opmerkings oor die spanning: Rasionalisme-irrasionalisme. *Tydskrif vir Christelike Wetenskap* 15/3 & 4, 246-253.
- Von Meyerfeldt, F H 1950. *Het hart (Leb, Lebab) in het Oude Testament*. Leiden: Brill.